

УДК 159.955+159.922.6

Ю. В. Форманюк

аспірант

Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського

e-mail: Julia.formanyuk@gmail.com

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФАНТИЛЬНОСТІ

Стаття присвячена аналізу сучасних наукових підходів та психологічних теорій, які складають теоретико-методологічне підґрунтя дослідження інфантильності особистості. Виділення та аналіз окремих методологем психологічної науки є найбільш продуктивним підходом, парадигмою, яка визначає магістральні лінії дослідження інфантильності особистості, оскільки термін «інфантильність», введений для визначення поведінки дорослих людей, які імітують дитячість, зазнав деяких змістових змін.

Ключові слова: інфантильність, інфантилізм, особистість, генетико-моделюючий підхід, життєвий шлях особистості.

Актуальність. Суспільно-економічна ситуація, як показують останні події, під впливом різних зовнішніх і внутрішніх чинників стає нестабільною і наповненою різного роду непередбачуваностями і, головне, складною для більшості людей, викликаючи складнощі не лише економічного, але і психологічного характеру. Українські громадяни мають певний досвід зіткнення з неконтрольованими для них політичними, економічними і соціальними змінами. Цей досвід, що підкріплюється новими тривогами, актуалізує схильність людей до виникнення різного роду психологічних феноменів, які виконують не тільки захисну, але й гальмівну функції. До цієї категорії ми відносимо й інфантильність, роль якої у поведінці особистості до кінця не визначена. У соціальному контексті інфантильність не тільки є очевидною перепоною для людини в процесі пошуку, прийняття і реалізації тих або інших рішень, але і може негативно впливати на соціально-психологічний клімат соціуму, «заражаючи» його песимізмом, невпевненістю і безвідповідальністю.

Сучасне психологічне знання потребує створення нових теоретичних та емпіричних підходів до вивчення особистості у всіх її проявах та контекстах. Проблема інфантильності відноситься до найскладнішої категорії знання, яке, будучи широко розповсюдженим у побутовому вживанні, практично не підтверджене серйозними теоретичними та емпіричними дослідженнями у будь-якій галузі психології. Це, на наш погляд, у першу чергу пов'язане із складністю самого об'єкта — психіки людини: надзвичайна пластичність і динамічність психіки робить практично неможливим створення єдиної, раз і назавжди прийнятої теорії психічного; тому одним із важливих завдань нашого дослідження є виділення теоретико-

методологічних основ дослідження інфантильності особистості. Методологія, адекватна об'єкту і предмету нашого дослідження, дозволити не тільки суттєво розширити межі наукового знання про феномен інфантильності, але й виділити основні предиктори досліджуваного явища.

Мета: проаналізувати сучасні наукові підходи та теорії, які складають теоретико-методологічне підґрунтя дослідження інфантильності особистості.

Виклад основного матеріалу. Виділення та аналіз окремих методологем психологічної науки, на наш погляд, є найбільш продуктивним, значущим підходом, парадигмою, яка визначає магістральні лінії дослідження інфантильності особистості і головні питання: «Як виникає інфантильність?», «Якими є психологічні механізми її існування і розвитку?» Відповідь на ці питання, у першу чергу, забезпечується адекватною методологічною основою дослідження. Термін «інфантилізм», введений для визначення поведінки дорослих людей, які імітують дитячість, зазнав деяких змістових змін. Зараз це поняття означає види поведінки, фізичний статус або емоційні стани, які виявляють поведінкові характеристики дитячого віку.

Теоретико-методологічну основу дослідження інфантильності особистості складають: генетико-моделюючий підхід С. Д. Максименка, основні положення інтегративної психології, наукові уявлення про життєвий шлях особистості, загальні положення теорії особистості.

Генетико-моделюючий підхід С. Д. Максименка має на меті вивчення самої цілісної особистості, що саморозвивається.

С. Д. Максименко відмічає, що генетико-моделюючий метод є найбільш адекватним методом дослідження проблем навчання і психічного розвитку особистості, за допомогою якого досліджуються механізми виникнення і розвитку окремих властивостей і функцій особистості: суб'єкт, застосовуючи (створюючи) спеціальні засоби, привласнює загальнолюдські здібності, що існують в соціальному оточенні у вигляді опредметнених проявів інших суб'єктів, і перетворює їх у власні здібності (вищі психічні функції). Для нашого концептуального підходу до розуміння механізмів і складових компонентів інфантильності важливе значення має психологічний механізм інтеріоризації, виділений С. Д. Максименком: встановлено, що в подальшому привласнені здібності, навички, особистісні стереотипи та ін. вже як інтрапсихічні структури утворюють «навколо себе» те, що отримало назву «міжфункціональні психологічні системи», і визначають подальші процеси «вростання» індивіда в ситуацію, опосередковуючи їх зсередини (явище подвійного опосередкування) [4].

Основні положення інтегративної психології (Р. Ассаджіолі, С. Гроф, К. Уілбер, В. В. Козлов та ін.) виступили важливим підґрунтям вивчення інфантильності особистості, оскільки консолідує у собі чимало галузей, напрямків, рівнів знань про людину, це багатовимірний синтез концепцій різних аспектів особистісної активності як у теоретико-методологічному, так і у дослідницько-емпіричному контекстах, що суттєво полегшує розуміння внутрішньої структури та механізмів формування інфантильної особистості.

Важливим для нашого концептуального підходу до проблеми інфантильності є інтегративний підхід до особистості як до вищої конкретної форми органічної цілісності, основним стрижнем якої виступає індивідуальна вільна свідомість [3].

Інтегративна психологія затверджує ідею про необхідність цілісного вивчення особистості як системи, кожен елемент якої знаходиться у взаємозв'язку і взаємозалежності один з одним; тому виділення і вивчення будь-яких елементів досліджуваного явища окремо не має смислу.

Розуміння природи походження та прояву інфантильності, заломлюваного через загальний інтеграційний підхід, полягає в тому, що психіка людини є багаторівневою системою, яка у особистісно структурованих формах проявляє досвід індивідуальної біографії, розвитку на різних етапах онтогенезу.

Особистість з позицій інтегративної психології є формою прояву психічного і має фрагментарну структуру, між окремими фрагментами якої існує конфліктна напруга — саме ця теза розкриває неоднозначний статус інфантильності у структурі особистості: вона може бути несвідомою або свідомою, виступати в якості маніпуляційного механізму.

Так, Р. Ассаджіолі у структурі людської психіки виділив наступні «шари»:

- шар несвідомого, який, у свою чергу, складається з нижчого несвідомого (координація тілесних функцій; головним чином інстинктивні прагнення; сновидіння і образи наших типів; комплекси, пов'язані з інтенсивними емоціями та ін.), середнього несвідомого (різні переживання, звичайна ментальна і образна діяльність) і вищого несвідомого, або надсвідомого (джерело вищих почуттів, любові, екстазу тощо);

- поле свідомості як безперервний потік відчуттів, думок, почуттів, які піддаються спостереженню, аналізу і оцінці;

- «свідоме Я», головною характеристикою якого є здатність усвідомлювати себе і оточуючих;

- «вище Я», яке не зачіпається ані потоком розуму, ані тілесними станами. Особисте «свідоме Я» повинно розглядатися як його відображення. Усвідомлення «Я» може бути досягнуте шляхом використання певних психологічних методів та прийомів;

- колективне несвідоме (примітивні архаїчні структури світу архетипів Юнга і вища діяльність надсвідомого характеру) (див.: [4]).

К. Уілбер, один із засновників і провідних теоретиків транс-персональної психології, також розкриває багаторівневність людської сутності (див.: [4]). У його спектрі свідомості, представлені в контексті нашого дослідження, викликають інтерес наступні чотири рівні.

1. Рівень Розуму (Mind). На цьому рівні людина ідентифікується з Універсумом, з усім. Згідно філософії вічного, цей рівень не є ненормальним рівнем стану свідомості, швидше він є єдиним реальним рівнем свідомості.

2. Екзистенціальний рівень. Тут людина ідентифікується тільки з усім своїм психофізичним організмом, який існує у часі і в просторі, це перший рівень, на якому проводиться чітка межа між особистістю та іншими організаціями і доквіллами.

3. Рівень Его. На цьому рівні людина ідентифікує себе не з психосоматичним організмом, а тільки з більш-менш правильним ментальним уявленням або картиною усього свого організму. Іншими словами, вона ідентифікується з Его — образом себе.

4. Рівень Тіні. При певних обставинах людина може відчужувати від себе різні аспекти своєї психіки, і таким чином звузити свою сферу ідентифікації до частини Его, яке співвідноситься з персональністю. Це рівень Тіні: людина ідентифікується зі збідненим і невірним образом самої себе.

Для формування методологічного розуміння природи та структури інфантильності з розширеної картографії несвідомого С. Грофа найбільше значення має категорія «психодинаміка»: переживання, що належать до цієї категорії, народжуються в області індивідуального несвідомого і відносяться до тієї сфери особистості, яка доступна у звичайних станах свідомості. Сюди відносяться значимі спогади, емоційні проблеми, недозволені конфлікти, витискуваний матеріал різних періодів життя тощо.

Наукові уявлення про життєвий шлях особистості (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьев, Ш. Бюлер, О. М. Леонтьев, С. Л. Рубінштейн, Т. М. Титаренко, Г. Томе та ін.)

С. Л. Рубінштейн приділяв особливу увагу проблемі життєвого шляху, зв'язуючи її з самосвідомістю особистості: він підкреслював, що суть особистості знаходить свій завершений вираз у тому, що вона не лише розвивається як будь-який організм, але і має свою історію, оскільки розвиток особистості опосередкований результатом її діяльності [1]. Для корекції інфантильності важливим є твердження С. Л. Рубінштейна про те, що особистість сама творить свою історію, будує життя у пропонуваніх і створених нею обставинах; те, як саме вона це робить, залежить від її структури, що склалася, яка є продуктом розвитку на життєвому шляху [1].

Б. Г. Ананьев характеризує життєвий шлях як соціально-історичну форму індивідуального розвитку людини, коли усі події цього розвитку (біографічні дати) завжди розташовуються відносно системи виміру історичного часу, психологічна зміна структури особистості, її характеру вже немислимі поза категорією історичного часу [2].

За Б. Г. Ананьевим, особистість завжди конкретно-історична, вона — продукт своєї епохи і життя країни, сучасник і учасник подій, що становлять віхи історії суспільства і її власного життєвого шляху [2]. Тому вивчення особистості неминуче стає історичним дослідженням не лише процесу її виховання і становлення в певних соціальних умовах, але і епохи, країни, суспільного устрою, сучасників, або, навпаки, супротивників — загалом, співучасників справ, часу і подій, в які була залучена особистість.

Розвиток особистості на життєвому шляху залежно від історичного часу став предметом багаторічних досліджень Г. Томе (див.: [3]). Він справедливо вважає, що необхідно переходити від абстрактних позаісторичних описів розвитку особистості до дослідження розвитку в конкретних соціально-історичних обставинах життя того або іншого покоління. У зв'язку з цим закономірно ставити питання про соціально-історичну

адаптацію особистості та її історичну поведінку; на наш погляд, виявлення психологічних механізмів виникнення інфантильності та розробка коректально-формульних заходів — це завдання для формування майбутнього покоління громадян України.

Специфіка людського життя полягає в тому, що воно завжди суб'єктне, здійснюється, вибудовується самою особистістю — суб'єктом життєвого шляху, осмислюється і переосмислюється нею. Людина не просто живе, але шукає сенс, бажає, щоб її життя було значимим і не безслідним. Усвідомлення життя йде в різній формі — як переробка власного минулого і накопичення через це життєвого досвіду, як планування майбутнього, як співвідношення планів і програм з результатами і досягненнями, тих або інших — з власними внутрішніми потенціалами і домаганнями, бажаннями, прагненнями. Процеси усвідомлення, смислоутворення, побудови власної життєвої філософії складають своєрідне «контрзавдання» корекції особистісної інфантильності.

Специфіка життєвого процесу, за К. О. Абульхановою-Славською, також пов'язана з тим, як його здійснює суб'єкт [1]. К. О. Абульханова-Славська, наслідуючи ідеї С. Л. Рубінштейна, підкреслює активний, суб'єктний характер життєвого шляху, описує і аналізує життя людини як процес активної життєдіяльності.

Дуже важливе значення для характеристики інфантильних рис особистості та інфантильності як особистісної характеристики має поняття соціальної ситуації розвитку та власного середовища розвитку, тобто того середовища, яке створює сама людина згідно зі своїм смакам і схильностям, планам і домаганням (Б. Г. Ананьєв). Важливо, що, створюючи власне середовище, людина визначає умови свого розвитку і сама управляє ним, визначає його результати. Соціальна ситуація розвитку означає комплекс обставин в їх відношенні до конкретної особистості в певний віковий період; це динамічна сторона обставин життя. У контексті нашого дослідження парадигма соціальної ситуації розвитку є найважливішою, оскільки інфантильність особистості — результат не зовсім правильного її виховання або несприятливих умов в період з 8 до 12 років. Саме в цьому віці дорослі повинні почати передовіряти дитині відповідальність за саму себе, за свої вчинки і свою поведінку і т. п. З 13 до 16 років у дитини формується почуття дорослості, індивідуальності, створюється особистісна система цінностей.

З часом у людини складається властивий їй спосіб життя, характерні форми індивідуальної життєдіяльності особистості, які відносяться до особливостей спілкування, поведінки і діяльності в сферах праці, суспільно-політичної діяльності, побуту і дозвілля. Ця об'єктивна характеристика життя доповнюється суб'єктивною — стилем життя, тобто системою психологічних механізмів, що забезпечує той або інший спосіб життя, — саме на цьому етапі інфантильність починає виконувати захисну функцію.

Для побудови методологічного підґрунтя нашого дослідження науковий інтерес представляє структурно-генетична модель саморозгортання життєвого світу, розроблена Т. М. Титаренко, зокрема, теза про те, що життєвий

світ особистості створюється шляхом означення оточуючої реальності, надання їй певних акцентів, привнесення важливих для особистості смислів [5].

Загальні положення теорії особистості. Особливого значення для вивчення та можливої корекції інфантильної поведінки особистості набуває методологічний підхід С. Д. Максименка до особистості, під якою він розуміє форму існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції та має свій унікальний і неповторний внутрішній світ.

Отже, при такому розумінні особистості ми можемо припустити, що основний внутрішній потенціал щодо подолання інфантильних рис міститься у самій особистості, її здатності моделювати та реалізовувати власну генезу.

За Г. С. Костюком, необхідно надати особистості змогу вільно функціонувати і розвиватися за власними законами, але водночас надавати їй керувано такі можливості (природні і соціальні), які підлягають емпіричній фіксації і верифікації.

У новітніх теоретичних уявленнях про особистість велике значення надається її позиції щодо світу, яка узагальнено виражається в активності, самостійності або інфантильності, які з'являються вже на ранніх стадіях розвитку людини у вигляді довірливості або недовірливості дитини, відкритості новим враженням або боязливості, плаксивості або сміливості, усмішливості. Структура органічних потреб і в цілому психофізичне здоров'я індивіда небайдуже для становлення людини як активної або інфантильної в житті.

Н. В. Чепелева, розглядаючи психологічні особливості розуміння та інтерпретації особистого досвіду, основний акцент робить передусім на методологічних положеннях конструктивізму, що стосуються ідей про представленість людині світу, навколишньої дійсності, реальності у цілому лише через призму культурних схем, зразків, моделей тощо [5].

Ідеї соціального конструювання реальності за Н. В. Чепелевою спираються на такі постулати:

1. Світ не постає перед людиною об'єктивно, людина осмислює реальність через досвід, який знаходиться під впливом мови.
2. Мовні категорії формуються в процесі соціальної взаємодії, а отже мають соціальну природу.
3. Розуміння дійсності залежить від діючих норм соціальних конвенцій.
4. Соціальне розуміння дійсності визначальним чином впливає на людське життя [5].

Отже, світ, у якому живе та діє особистість, — це сконструйований нею світ, до якого вона адаптована і який завдяки цьому є зручним та передбачуваним. Вихід з нього створює почуття дискомфорту та бажання знову повернутися у звичний, обжитий власний світ.

Висновки. Таким чином, сучасне психологічне знання потребує створення нових теоретичних та емпіричних підходів до вивчення особистості у всіх її проявах та контекстах. Проблема інфантильності відноситься

до найскладнішої категорії знання, яке, будучи широко розповсюдженим у побутовому живанні, практично не підтвержене серйозними теоретичними та емпіричними дослідженнями у будь-якій галузі психології. Теоретико-методологічну основу дослідження інфантильності особистості складають: генетико-моделюючий підхід С. Д. Максименка, основні положення інтегративної психології, наукові уявлення про життєвий шлях особистості, загальні положення теорії особистості.

Список використаних джерел і літератури

1. Абульханова-Славская К. А. Время личности и время жизни /К. А. Абульханова-Славская, Т. Н. Березина. — СПб.: Алетейя, 2001. — 304 с.
2. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. — М.: Наука, 1977. — 379 с.
3. Козлов В. В. Социальная работа с кризисной личностью: Методическое пособие / В. В. Козлов. — Ярославль, 1999. — 303 с.
4. Максименко С. Д. Генеза існування особистості /С. Д. Максименко. — К.: Вид-во ООО «КММ», 2006. — 240 с.
5. Чепелева Н. В. Розуміння та інтерпретація особистісного досвіду в контексті психологічної герменевтики /Н. В. Чепелева // Актуальні проблеми сучасної української психології: Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. — К.: Нора-Друк, 2003. — Вип. 23. — С. 15–24.

References

1. Abulhanova-Slavskaya K. A. Vremia litchnosti i vremia zchizni [Time of personality and time of life]. — SPb.: Aleteja, 2001. — 304 s.
2. Ananiev B. G. O problemah sovremennogo chelovekoznanija [About the problems of modern manknowledge]. — M.: Nauka, 1977. — 379 s.
3. Kozlov V. V. Socialnaya rabota s krizisnoy litchnostiyu [Social work with crisis personality]. — Yaroslavl, 1999. — 303 s.
4. Maksimenko S. D. Geneza isnuvannia osobistosti [Genesis of existence of personality]. — K., 2006. — 240 s.
5. Chepeleva N. V. Rozuminnia ta interpretaciya osobistisnogo dosvidu v konteksti psihologichnoi germenevtiki [Understanding and interpretation of personality experience is in the context of psychological hermeneutics]. — 2003. — Vyp. 23. — S. 15–24.

Ю. В. Форманюк

аспірант

Южноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧЕСКІЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ИНФАНТИЛЬНОСТИ

Резюме

Статья посвящена анализу современных научных подходов и психологических теорий, которые составляют теоретико-методологическое основание исследования инфантильности личности. Выделение и анализ отдельных методологий психологической науки является наиболее продуктивным подходом, парадигмой, которая определяет магистральные линии исследования инфантильности личности, поскольку термин «инфантильность» введен для определения поведения взрослых людей, которые имитируют детскость, претерпел некоторые содержательные изменения.

Ключевые слова: инфантильность, инфантилизм, личность, генетико-моделирующий подход, жизненный путь личности.

Y. Formanyuk

graduate student of South Ukrainian National
Pedagogical University K. D. Ushinsky

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF RESEARCH IMMATURITY

Abstract

Socio-economic situation, as shown by recent events, under the influence of various external and internal factors becomes unstable and filled with all sorts of unpredictable and, most importantly, difficult for most people, causing difficulties not only economic, but also psychological. Ukrainian citizens have some experience of uncontrolled collision for political, economic and social changes.

The article analyzes current scientific approaches and psychological theories that constitute the theoretical and methodological basis of research infantile personality. Isolation and analysis of individual methodologies of psychology is the most productive approach, a paradigm that defines the main lines of research infantile personality, because the term «infantilism», introduced to determine the behavior of adults which mimic childishness, was a sense of change.

Modern psychological knowledge requires the creation of new theoretical and empirical approaches to the study of personality in all of its forms and contexts. The problem of passivity refers to the most complex category of knowledge, which, being widespread in domestic use, virtually was no confirmed by serious theoretical and empirical research in any field of psychology. Theoretical and methodological basis of research infantile personality are: genetic-modeling approach by S. D. Maksymenko main principles of integrative psychology, scientific understanding of the life of the individual, the general principles of the theory of personality.

Key words: infantile, infantilism, personality, genetic-modeling approach, way of life of the individual.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2014